

Rimsko mesto Virunum na Koroškem.

(Spisal A. St.)

Večkrat so že opisovali in opevali gosposvetsko polje. Gosposvetska cerkev je izmed prvih prič krščanske vere, ki je zasijala starim Karantancem, in krnski grad ob gosposvetem polju je — rekel bi — najslavnejša zvezda v skromni nekdanji zgodovini slovenski.

Krasan je ta kraj. Reka Glina napaja zelene travnike na bujne pašnike; polja in gozdiči se slikovito vrsté ob straneh bele ceste; na gričih na okoli pa vidiš ponosne gradove in lične cerkvice. — Na jugu se dvigajo goli in strmi vrhovi ponosnih Karavank, ki so zaradi svojih razkopanih jarkov in mogočnega láborja v divnem nasprotju z zelenimi planinami na severu. Dasitudi dene lepa okolica tako prijetno našemu srcu, predstavimo se vendar — vsaj v domišljiji — za kakih 1800 let nazaj v preteklost! Kaka razlika! Po gričih na okrog stojé rimske trdnjave, pred nami proti severu se pa razprostira staroslavno mesto Virunum. Kjer se sedaj ziblje na polju rmeno žito, kjer pasó pastirji svoje črede, vidimo — zroč v preteklost — hišo pri hiši, trg pri trgu; oni-le mlin nas spominja razkošnih rimskih toplic, ona le cerkev — poganskega svetišča. — Pa morda je vse tako le nam v domišljiji? Ne! Kopalo in izkopalo se je na gosposvetem polju toliko, da si moremo dobiti dokaj natančno sliko slavnega rimskega mesta na domačih tleh. Malo sliko podajem v tem-le sestavku po zgodovinskih pričah.

Veliko mesto Virunum se je razprostiralo ob levem bregu reke Gline po lepi ravnini, po obronkih holmca in na holmcu samem, ki se pričinja na severu od Gospesvete in gré z glavno cesto proti Št. Vidu. Dolgo je bilo dobro uro, široko vsaj pol ure. Po legi delimo Virunum prav lahko v spodnje mesto — v ravnini in gorenje mesto, razprostirajoče se po obronkih holmca in na holmcu. V spodnjem mestu so bile večje

hiše in menda vsa javna poslopja, na holmcu pa in na obronkih njegovih so bile zasebne hiše z lepimi vrtovi.

Da pregledamo mesto, idimo na vrh holmca, kjer je dandanašnji grajsko poslopje. V rimskih časih je bil tu utrjen prostor, in v njem brezdvombeno tudi posadka, ki je skrbela za mir in red v mestu. Sledove takih rimskih utrdeb so našli po vseh gričih okoli gosposvetkega polja, tudi onstran reke Gline: tako na jugu pri Gospesveti, na zahodu krnski grad in šentulriški hrib, na severu graški holm in na vzhodu zlasti znamenito šentmagdalensko goro. — Pred trdnjavo na južnih obronkih omenjenega holmca so bila poletenska bivališča; še dandanašnji se dadó spoznati pravilni, čveterokotni prostori pred hišami: to so bili rimski vrtovi. Sredi ličnih poslopij se je dvigal veličasten tempelj z mogočnimi stebri iz belega marmorja.

Obronek holmca proti spodnjemu mestu je bil razdeljen v stopnjevine; na posameznih stopnjevinah so bila zidana javna in zasebna poslopja, večja, kakor pa vrhu holma; sobe so imele muzivna tla, stene so bile krasno slikane. Zunaj so bile stavbine kar najlepše odičene z raznimi umetelnimi zidci in okusnimi okrajki. Sredi poslopij sta bila dva trga, po 100 korakov dolga in 50 široka; prostor, kjer sta stala, vidimo lahko še dandanašnji.

V vznožju holma, nekako sredi celega mesta, tam, kjer ropoče dandanes mlin, bil je vodomet: v marmornati krnici se je zbirala bistra studenčnica in bila napeljana po jako dragocenih cevéh po vsem mestu. Nekoliko više na obronku holma je bil večji ribnik, ki je dajal Virunčanom jako okusnih rib. Pred 200 leti je bil na tem mestu tudi še majhen ribnik za postrvi, in skoro gotovo je bila tu tudi slana voda, ker jo tamošnji bivalci še dandanašnji nazivljejo »Solnico«. Sicer je na tem kraju še drugih studencev, ki so se tedaj vsi

stekali v ribnik; ta voda goni dandanes tudi mlin, potem pa se takoj poizgubi. Mnogi sklepajo iz tega, da so tu pod zemljo ogromne prostornine v razvalinah nekdanjega mesta. — Nekoliko proti jugu odtodi je bilo velikansko poslopje: spredaj stebrišče iz kararskega marmorja, tla muzivna, zadnja stran okusno naslikana, prednja pa prosta, pred poslopjem po stopnjevinih zelen travnik s pravilnimi gredicami. Stebri so nosili jedno nadstropje, ki je bilo iz manjših, ličnih sobic, zadaj za poslopjem pa je bil narejen v polkrogu zagrajen prostor, po katerem se je pretakala gorska studenčnica. To je bilo javno kopališče virunsko!

Pa hitimo sedaj v spodnje mesto! Prav na južnem delu se je odlikovalo mimo vseh poslopij ponosno Mithrovo svetišče: med krasnimi stebri in rimskimi kapiteli so stale veličastne sohe iz kararskega marmorja. — Na vshodni strani mesta, blizu sedanje Wernhamerjeve gostilne in železniške postaje »Zollfeld«, je bilo svetišče Serapijevo; soha boga je predstavljala bradatega moža, njegove bogate kodre je pokrival takozvani »calathus«. Seveda je bilo še mnogo drugih svetišč, saj se jeden kraj imenuje še dandanes »tempeljsko polje« — a vse to krije zemlja. — Izmed drugih javnih zgradb je bila v spodnjem mestu še najveličastnejša tržna bazilika; stala je na glavnem trgu, kjer je bilo vedno najživahnejše gibanje. — Na severnem delu spodnjega mesta so imeli kupci svoje bogate prodajalnice in menjalci denarjev svoja stanovanja. Še bolj proti severu pa je bilo pokopališče: žalujoči geniji so se vrstili z dragocenimi spominskimi kamni.

Potrebno se mi zdi omeniti sedaj nekaj o hišah samih, ker niso bile tako zidane, kakor v Italiji. — Bile so namreč večinoma majhne, pritlične, oziroma jednonadstropne. Vrata so bila na pročelju, in nad njimi — torej precēj visoko — mala okna. Nad zidovjem soban se je dvigal zid še jeden meter visoko; nad tem zidom še-le je bila strešina, tako, da je bilo podstrešje pripravno za bivališče. Morda so tu stanovali posli. Strehe so bile krite z opeko.

Zanimivo je tudi, kako so si Rimljani, vajeni gorkega podnebja, greli sobe. — Tlak je bil pri vseh položen na stebričke, 2 črevlja visoke, bil je iz kamenitih plošč, ki so bile zgoraj prevlečene z neko zmesjo iz apnenca, mavca in koščkov opeke; ko se je ta zmes dovolj utrdila, tedaj so jo dobro zbrusili. Votli prostori pod tlakom posameznih sob so bili v zvezi med sabo. Od teh podzemskih prostorov so bile potem ob vseh štirih stenah posameznih sob napeljane cevi, druga poleg druge, na notranji strani so bile te cevi z apnom in mavcem obeljene, zlikane in poslikane. Vse te prostore so potem razgrevali z ne dovolj znano napravo.

Ko smo si tako podrobno ogledali Virunum, vprašamo pač, kdo je stanoval v mestu in kdo je je sezidal?

Na to vprašanje si ne upamo odgovarjati. Nekdaj so imenovali oni narod, ki je prebival po planinskih krajih pred Rimljani, Kelte, dandanes pa nasprotuje temu večina učenjakov. Bil je neki dokaj imeniten narod — morebiti so bili Ilirci — ki je sezidal mesto, in s tem prvotnim prebivalstvom se je potem združila rimska naselbina, in prav združenje teh dveh elementov — prvotnega namreč in rimskega — je vzrok, zakaj se učeni svet toliko zanima za Virunum. — Drugodi je namreč ali prvotni ali rimski živelj prevladoval, v Virunumu se je pa dolgo ohranil drug poleg drugega.

Rimljani so se tukaj naseljevali pač zaradi krajevnih razmer. Korotan je dajal že tedaj mnogo železne rude, in za bojevite Rimljane so bili taki rudniki jako važni. Uradniki, ki so nadzorovali delo, in najemniki rudnikov so stanovali v Virunumu. — Sicer pa kraj, ki je bil jednako daleč oddaljen od italske meje in od Donave, državne meje rimskega cesarstva, kraj, kjer sta se združevali cesti iz Akvileje čez Santicum (Beljak) v Solnograd, in iz Emone čez Celejo (Celje) tudi v Solnograd, kraj, ki je bil okrog in okrog zavarovan z mogočnimi utrdbami, tak kraj je bil kajpada jako važen za vojskovanje. — In res so se zanimali za Virunum zlasti rimski cesarji. Za Tiberija je mnogo Virunčanov dobilo rimsko državljanstvo, Klavdij

(41 do 54) pa je dal Virunumu mestno upravo in ime »Claudium Virunum«.

Odslej se zove mesto na nekaterih še ohranjenih spominskih ploščah, n. pr. na »vetrinjskem kamenu« »respublica« — občina, in ima vso mestno gosposko, kakor mesta v Italiji. — Občinsko upravo imata v rokah dva moža, »duumviri«, s pridevkom »duumviri iuris dicundi«. Njima so podrejeni drugi uradniki, na pr. edili, kvestorji itd. — Važno nalogo so imeli v Virunumu tudi uradniki, ki so oskrbovali državna rimska posestva v vsem Noriku. Ako še omenim, da je bila tu tudi važna postaja rimske pošte, navêl sem vse glavne stvari rimske uprave. — Tako se je mesto Virunum vedno širilo in razcvitalo; doma se je množilo bogastvo, v tujini so se pa Virunčani hrabro borili in tako proslavili svojo domovino.

Žal, da ni bilo zgodovinopisca, ki bi bil ohranil slavo koroškega mesta poznejim rodovom. Sočasna zemljepisca Plinij in Ptolemej navajata le ime, in iz znanega Peutingerjevega zemljevida pozvemo samo to, da je bilo mesto veliko in slavno. A čeprav nam pergament ne priča o slavi Virunuma, pričajo nam o tem trdnejši spomeniki, razne kamenite spominske plošče. In takih plošč, ki nam pojasnjujejo zgodovino našega mesta, štejejo učenjaki veliko, veliko. Iz teh ne-

mih prič, kakor tudi iz drugih izkopanih rečij, so si ustvarili učenjaki po mnogoletnem trudu podobo Virunuma, kakor smo jo ravnokar gledali v domišljiji.

Sicer nam pa te neme priče odkrivajo še marsikatero tajnost. Še celó vsakdanje dnevne novice pozvemo lahko iz njih. Tako nam pripoveduje neka kamenita plošča, da se je bogat Rimljan, K. Metrius Athenio oženil z bogato Akvilejčanko, prišel ž njo v Virunum, pa že prvi dan mu je kruta Morana vzela drago nevesto.

Zlasti še za jezikoslovca so te — na prvi pogled neznatne plošče — znamenite. Res, da so vse pisane v latinščini, a imena imajo domačo obliko, dokaz, da so tedaj Virunčani poleg latinščine govorili še drug jezik. A kakšna so ta imena? Naj navedem nekaj vzgledov! Nekje berem, da se je Virunčan *Senogus* poročil z rojakinjo *Boniato*. Sestri ženinovi je bilo ime *Atuia*, materi *Koma*, staremu očetu *Lotto*. Tudi nekateri domači bogovi so se ohranili, tako n. pr. bog *Belinus* in boginja *Belestis*.

Da bi bil sestavek popoln, opisati bi moral še, kako je mesto izginilo z zgodovinskega površja. A o tem molčé viri. Razvaline pa pričajo premalo. Najbrže so zapustili stanovalci sami iz strahu pred sovražnimi napadi Virunum in se naselili drugodi.

Grof Radecki,

oče naših vojakov.

(Sestavil dr. Fr. L.)

(Konec.)

rofa Radeckega življenje je življenje pravega junaka. Ker pa so o tem pisali že drugi — tudi nepozabni Slomšek — je je že popisal v »Drobtinicah« leta 1858. —, ni nam treba sestavljati obširnega življenjepisa.

Ivan Josip Radecki se je rodil dné 2 novembra l. 1766. v vasi Třebnici na Češkem, osem milj od Prage proti jugu, dve uri od Veltave na jutrovi strani. Njegova rodbina se je imenovala po nekem selu Hradcu in bila torej, kakor kaže ime, češka. Mladi Josip